Діалектологічні студії, т. 2 (15), Львів–Варшава, 2024
Studia Gwarowe, t. 2 (15), Lwów–Warszawa, 2024

https://doi.org/10.33402/DSSG.2024-184-201

Наталія Костяк
Німецько-українське культурне товариство, Гамбург

Особливості формування інтердіалектного літературномовного стандарту в текстах лемківських авторів Польщі у другій половині XX століття

Розглянуто процеси формування інтердіалектного олітературеного варіанта лемківського говору в Польщі у другій половині XX ст. Мовно-культурна спільнота, що перебувала у стані травматизації, спричиненому депортаціями та розпорошенням лемків після Другої світової війни, відчувала потребу створити корпус текстів, які слугували б для збереження та розвитку її етнолекту, випрацювання та поширення текстової наддіалектної норми. Якщо наївне письменство інтуїтивно орієнтувалося на говірки та мову лемківського фольклору, то автори публіцистичних та художніх текстів, залучені до мовно-літературного процесу, свідомо підходили до добору мовних засобів „літературної лемківської бесіди", намагалися дотримуватися норм, сформованих спільно з редакторами видань, де публікувалися їхні твори. Ключова роль у цьому процесі належала „Лемківскій сторінці" тижневика „Наше слово", заснованого у Варшаві 1956 року.

Ключові слова: мовна спільнота, етномовна самоідентифікація, лемківський говір, олітературювання діалектів, текстова наддіалектна норма, наївна література.

Останніми десятиліттями спостерігаємо значне пожвавлення інтересу українського суспільства та дослідницького середовища до проблеми збереження діалектів в умовах актуального соціолінгвістичного ландшафту та стрімкого розвитку сучасних технологій. Із-поміж говорів південно-західного наріччя української мови саме лемківський говір перебуває в найбільш загрозливій ситуації, адже після Другої світової війни лемки безповоротно втратили ареал свого компактного проживання на території Польщі, що дуже ускладнило збереження і розвиток їх діалекту. Лемківська мовно-культурна спільнота опинилася тоді у стані розсіяння по значних територіях у межах двох держав, розділених „залізною завісою", жодна з яких не була зацікавлена у збереженні локальної ідентичності лемків. Зазначимо, що ця ідентичність все ще перебувала на етапі кристалізації навколо етноніма гетерогенного походження *лемко*, що спершу виник у суміжних українських говірках як жартівливе прізвисько. Ще у XIX ст. представники цієї етнографічної групи послуговувалися питомими автоетнонімами *русини*, *руснаки*, що було зумовлено як історичними чинниками, так і мовною практикою Австро-Угорщини, де лексеми *Ruthenen*, *Rusini*, *Русини* слугували офіційними термінами для номінування українців – етносу, коріння якого сягало давньої Руси. Носії лемківського говору були залучені до мовно-літературного процесу русинів Галичини та разом із ними постали перед необхідністю вибору національної самоідентифікації. Вибір цей ускладнювався через периферійне розташування Лемківщини щодо українського мовно-культурного материка і відсутність спільного бачення у локальних еліт. Як наслідок, у міжвоєнне двадцятиліття в Галичині оприявнився поділ на „лемків-українців греко-католицького визнання, лемків-«руских» греко-католицького визнання та лемків-«руских» православного визнання" (див. Лемко, 1933, с. 15). Водночас вони усі були носіями лемківського діалекту і творили мовну спільноту, яку мовознавці визначають як „zespół wszystkich rodzimych użytkowników języka" (сукупність усіх носіїв мови) (Szulc, 1984, c. 255), та усвідомлювали свою належність до єдиного лінгвокультурного простору, що підкреслювалося застосуванням етноніма *лемко* та його дериватів. Обидва політичні табори використовували цей етнонім у назвах своїх періодичних видань: у Львові було засновано двотижневик проукраїнського спрямування „Наш Лемко" (1934–1939 рр., ред. Юліан Тарнович). Тим часом тижневик „Łemko" [Лемко] (1928–1930 рр., ред. Стефан Косс), який друкували у Кракові польською версією латинської абетки, та двотижневик „Лемко" (1934–1939 рр., ред. Григорій Громосяк), що виходив у Новому Санчі, були виразниками концепції лемків як окремого від українців народу.

Політична орієнтація видавців зумовлювала мовну політику часописів. „Наш Лемко" публікував тексти як західноукраїнським варіантом

літературної мови, так і лемківським говором: „Читаючи статті написані письменницькою мовою, Лемки пізнають і пересвідчаться, що лемківський говір є і духом і складнею (порядком і укладом слів) рідною дитиною загальної нашої рідної письменницької мови" (До наших Читачів, 1934). Автори, згуртовані навколо „Нашого Лемка": Ю. Тарнович (літературний псевдонім – Юліан Бескид), Петро Смереканич, Іван Филипчак, Штефан Верхоляк, з одного боку, сприяли інтеграції лемків до загальноукраїнського культурного простору, а з іншого – прагнули збереження рідної лемківської бесіди. Тому часто вдавалися до поєднання в прозових творах літературної мови оповідача з діалектним мовленням персонажів, а із часом почали публікувати збірки творів, написаних лемківським говором, як-от *Чому плугатарі не ідуть та інші нариси* Ю. Тарновича (Краків, 1940).

Натомість двотижневик „Лемко" позиціонувався як „русска газета для Лемков" (див. Лемко, 1934, № 1) та ставив за мету „плекати і розвивати […] материнский язик" (Што каждый Лемко мусит знати о собі, 1934), адже з перспективи карпаторусинської ідеології, якої дотримувалися його провідні автори Дмитро Вислоцький та Іван Русенко, створення власної літературної мови давало лемкам підстави претендувати на статус окремого народу[1]. Із певністю можна ствердити, що І. Русенку вдалося на базі різних лемківських говірок (зокрема й матірної „замішанської" говірки) сформувати своєрідний поетичний варіант діалекту. Патріотична, пейзажна лірика, гумористичні та сатиричні вірші, переспіви байок та інших жанрів народної словесності його авторства здобули популярність у лемківському середовищі. До лемків Польщі надходила також періодика, яку видавали карпаторусинські емігрантські осередки в США: місячник „Лемко" та щорічник „Карпаторусский календар", які містили публіцистичні та художні тексти Д. Вислоцького (літературний псевдонім – Ваньо Гунянка). Отже, попри виразний розподіл учасників літературного процесу на Лемківщині на два конкурентні та ідеологічно протиставлені напрями, у міжвоєнний період на базі лемківського говору було створено корпус різножанрових художніх та публіцистичних текстів, що став основою для олітературювання місцевих говірок.

Поворотним пунктом у житті лемківської спільноти стала Друга світова війна. На підставі угоди *Про евакуацію українського населення з*

[1] У 1930-х роках ці зусилля здобули тимчасову підтримку з боку польської влади. З метою пропагування окремої лемківської ідентичності викладання у початкових школах Лемківщини було переведено з українського букваря на створений карпаторусинським діячем Методієм Трохановським „Буквар. Перша книжечка для народных школ" (1935), пізніше замінений польськими підручниками (див. Moklak, 2007, с. 84).

території Польщі і польських громадян з території УРСР у 1944–46 рр. було здійснено трансфер 70–80 тис. лемків із теренів Польщі на територію УРСР. Тих лемків, які уникли депортації до СРСР (орієнтовно 25–30 тис. осіб) (див. Nabywaniec, б.р., с. 135), під час операції „Вісла" було у 1947 р. примусово переселено на північ та захід Польщі з метою ліквідації зони їх компактного проживання та асиміляції в умовах дисперсного проживання у населених пунктах, де мешкали етнічні поляки. Влада ПНР визнала усіх лемків, незалежно від їх самоідентифікації, належними до української меншини, яку слід було полонізувати. Майже 10 років лемки, як і решта українців у вигнанні, були позбавлені можливостей для культурно-освітньої діяльності на основі рідної мови, було втрачено власні читальні, періодичні видання. Не було доступу й до видань українською мовою з УРСР, де оселилися І. Русенко та Д. Вислоцький, не маючи, утім, змоги публікувати там тексти на базі лемківського діалекту. Суттєво ускладнилися міжособистісні комунікації між членами спільноти, які були розділені значними відстанями, а також зазнавали недоброзичливого ставлення в іншомовному оточенні та заборон з боку органів безпеки ПНР на організацію зустрічей у приватних оселях (див. Drozd & Halczak, 2010, сс. 161–162). За таких жорстких обмежень мовно-культурного розвитку особливої ваги для лемків набрав рідний фольклор, що увібрав мовні та культурні особливості спільноти. Передвоєнна літературна традиція, зокрема творчість І. Русенка, дала поштовх до розквіту наївного письменства, найчастіше віршування, на базі рідних говірок, що де-факто було терапевтичним письмом. Однак поширюватися такі тексти могли лише в рукописній формі.

Щойно у 1956 р. зміни в політиці Польської Народної Республіки (ПНР) щодо національних меншин уможливили заснування Українського Суспільно-Культурного Товариства (УСКТ), до структур якого увійшли також лемки з українською ідентичністю. 15 червня 1956 року у Варшаві побачило світ перше число видання УСКТ „Наше слово" (НС). Польська влада трактувала новостворений часопис як знаряддя поширення офіційної ідеології, першим головним редактором було призначено Миколу Щирбу, у минулому діяча комуністичної партії Західної України. Однак його назва була ідентичною з назвою часопису, який започаткували 1917 року українські соціал-демократи в Катеринославі, а також із назвою часопису та видавництва української еміграції, заснованих у Лондоні у 1952 році. Видання УСКТ відігравало, як вказує Наталія Парначова, „дуже важливу роль єдиного і незаступного зв'язкового між розсіяними по всій країні українськими громадами" (Парначова, 2014, с. 123). Попри те що тижневик УСКТ виходив українською літературною мовою, редакція заохочувала лемків надсилати для оприлюднення листи, публіцистичні та

художні тексти, написані лемківським діалектом, що було континуацією передвоєнної практики „Нашого Лемка". Так рубрика „Трибуна читачів і кореспондентів" опублікувала рефлексії Григорія Пецуха: "Іщи вшитки памятаме як зме ся не так давно називали. Називализмеся русинами і то була наша стара назва, так само називалися наши браття, бойки, гуцули, подоляне, волиняне, поліщуки і інші українці" (Пецух, 1956, с. 6). У тій же рубриці від псевдонімом *АСАФАТ з під Бескида* (*лемко з діда-прадіда*), що підкреслював локальну ідентичність автора, друкував народний поет Яків Дудра свої вірші, написані говіркою села Лося:

Пришов до м'я кум Гаврива
Питам: — што з бандурками,
З капустов ци хоц з засівом,
З цукровими бураками.
(НС, № 16)

Водночас на „Літературній сторінці" НС у рубриці „З лемківського фольклору" з'являлися фольклористичні записи пісень та інших жанрів усної народної словесності лемків, які надсилали читачі. Очевидною стала необхідність систематизувати різножанрові тексти на основі лемківського говору, оприлюднювані на шпальтах часопису. Окрім цього, чимало суспільно заангажованих лемків відчували потребу виразніше заманіфестувати свої мовно-культурні особливості на тлі української меншини.

У червні 1957 року Комісія з національних питань Центрального комітету Польської об'єднаної робітничої партії зобов'язала редакцію НС створити в тижневику спеціальну сторінку з метою збереження лемківського фольклору (див. Mironowicz, 2007, с. 255). Отож „Наше слово" № 25 (45) від 23.06.57 опублікувало низку матеріалів лемківським говором на окремій сторінці під назвою „Лемківске слово", яка від 26.07.64 отримала назву „Лемківска сторінка" (ЛС). Позаяк ця тематична сторінка виконувала також емблематичну функцію, у написанні її назви була відтворена характерна риса лемківського говору: твердість приголосного [с] у складі суфікса перед [к], попри те що це не відповідало чинним нормам української літературної мови. У ранніх публікаціях „Лемківскої сторінки" не було єдиних принципів запису діалекту, у межах одного тексту могла вживатися літературна словоформа *пишуть*, *своїй*, *своїх* і говіркова *пишут*, *свойой*, *своіма*; оприявнилася також внутрішня диференціація діалекту, отож у різних авторів натрапляємо на варіанти *няй* і *най*, *лемки* і *лемкі*: „*най* до *свойой* сторінки *лемки пишуть* о вшиткім, што їх болит, о вшитких *своїх* жаданях, най пишут так як бесідуют в їх лемківских селах, *най* пишут о *своїй* культурі, піснях, звичаях" (Братя лемкове!, 1957). „*Няй* закладают тіж школи з ріднім язиком научання, *няй* організуют придстав-

ліня на лемківски людові гварі, няй славлятся *своіма* обичаями, няй в тот спосиб вносят свій вклад до скарбниці великого украінского народу" (Фуджак, 1957). „*Лемкі* як і вшитки інши регіони мают чим похвалитися, бо їх фолькльор єст дуже богати і ружнобарвни, лем треба то показати на світво денне" (Зволінський, 1957). Певні спроби формування наддіалектної норми спостерігаємо уже на першому році існування „Лемківского слова", коли назва циклу поезій Я. Дудри ***Г*** *лемківскому дзеркалі* (НС, № 16) отримала відредаговану версію ***В*** *лемківскім дзеркалі* (НС, № 33).

Орфографічна неунормованість та відсутність системного підходу до публікації лемківських текстів у „Лемківскому слові" викликали у спільноти критику. Павло Стефанівський[2] у тексті *Чи поправляти лемківски дописи* обґрунтував необхідність мовного редагування: „Розумію, же не є на то граматичних правил, што би поправно міг каждий писати, але малу коректу надсиланих статій треба комуси в «НС» перепровадити. Того, на мою думку, вимагат добро лемківского регіону, добро лемківской культури, котру треба шанувати и розвивати. Без лемківской фонетичной вимови кажда пісьня тратит регіональну вартіст" (Стефановскій, 1959). Відтворення визначальних фонетичних прикмет лемківського говору було принциповим для дописувача, який усвідомлював, що становлення регіональної лемківської літератури в умовах дисперсного проживання діалектоносіїв неможливе без випрацювання стандартизованого інтердіалектного мовного варіанта: „Не можна так бортачити лемківску мову и уважати лемків за дураків. Пересічний лемко читал в свої мові кус стараннійше написану, не лем газету, але и книжку" (Стефановскій, 1959).

Отже, редакція постала перед дилемою: чи зберігати в кожній публікації авторський правопис, що відтворює характерні прикмети локальної говірки, чи впровадити редагування з метою уніфікації правописних принципів. Багато лемків вважало головною місією ЛС збереження власних транслокалізованих говірок, що вимагало фіксації ідіомів та автентичних творів народної словесності, тож матеріали, які надіслали читачі, публікували без редакційних змін, зазвичай із вказівкою походження говірки. Тижневик звернувся з проханням: „до всіх читачів, які пишуть до газети в лемківському діалекті, обов'язково подавати село,

---

[2] На прикладі написання прізвища знаного лемківського літератора та етнографа на шпальтах „Нашого слова" можна відслідкувати динаміку правописних принципів у процесі олітературювання лемківського говору: від наближеного до польської вимови *Стефановскій* у 1959 (НС, № 160), через нормативне українське *Стефановський* у 1965 (НС, № 468), до *Стефанівский* у 1969 (НС, № 647) та *Стефанівскій* у 1989 р.(НС, № 1652), що синтезували диференційні ознаки української мови та лемківського говору.

де вродилися і виросли. Це потрібне для характеристики говірки даного села" (НС, № 389). Також при публікації текстів наївної літератури редакція зазначала місцевість на Лемківщині, звідки походили автори: Я. Дудра з с. Лося, Стефанія Романяк з с. Щавник. Віршування народних поетів значною мірою ґрунтувалося на традиційних мовних формулах і кліше та знаходило позитивний відгук серед членів розпорошеної спільноти, які у такий спосіб могли контактувати з художнім текстом на базі рідного говору та актуалізувати діалектномовну норму. Таку ж функцію виконували й тексти лемківського фольклору (народні пісні, прислів'я, приказки, анекдоти), котрі зафіксували та надіслали до ЛС носії локальних говірок. Окрім аматорських фольклорних записів, ЛС публікувала тексти й ноти лемківських народних пісень в обробці професійного диригента і композитора Ярослава Полянського.

Натомість уніфікація правописних засад „Лемківскої сторінки" видавалася амбітним завданням, адже в діалекті присутня внутрішня норма, якої інтуїтивно дотримуються носії локальних говірок, переконані, що правильно так, як говорять саме у їх селі. Тому між носіями говірок східної, центральної, західної Лемківщини могла виникати певна конкуренція за те, чию говіркову норму вважати еталонною для періодичного видання. Однак розвиток лемківської регіональної літератури вимагав визначення певного мовного еталона. Уродженець с. Смеречне Миколай Буряк переконував дописувачів ЛС не зосереджуватися на відтворенні фонетичних особливостей рідної говірки, а орієнтуватися на ширшу діалектну норму: „хоц в декотрых селах перекручуют букву «л» на «в», але то не може входити до загального лемківского діялекту (говіркы). Зато я апелюю до вшыткых лемківскых кореспондентів і поетів, най пишут поправні під літературну потому, што газета иде в світ […] Я не створюю жадного літературного лемківского язика, ото най мене нихто не посудит, бо я лем хочу, штобы лемківска сторінка была правильна без плутанины" (Буряк, 1965). Потребу впорядкувати правописні принципи ЛС відчували також читачі з України, які самі не були носіями лемківського говору[3]. О. Герета звернувся з листом до редакції, зауваживши непослідовність використання літер „л" та „в" у діалектних текстах, зокрема авторства Я. Дудри: „в одних словах літера «л» напр. халупа, болото, в інших «в» напр. «не биво там ани сава, ани солонини»" (Герета, 1965). Після публі-

[3] Попри відсутність можливості офіційної передплати тижневика на території СРСР, читачі могли отримувати його там завдяки передплаті, оформленій для них громадянами інших країн. У середині 1960-х рр. до СРСР, куди було депортовано дві третини лемків Польщі, надсилали майже 50 % тижневого накладу НС (див. Історія https://nasze-slowo.pl/istorija/).

кації цього листа на шпальтах НС розгорнулася широка дискусія, у якій частина учасників, напр. Я. Полянський, Олександр Хиляк, наполягала на тому, що ЛС повинна відображати багатство лемківського діалекту, а отже, „дуже важливо, щоб всі дописувачі писали так, як говорять в їх селах. Докладно так" (Хиляк & Полянський, 1965). Натомість інші дискутанти, як-от літератор Іван Желем, що проживав на території України, обґрунтовували необхідність встановлення правописних засад для текстів, писаних лемківським діалектом:

> […] лемківські публікації, що виходять у Польщі, могли б стати цікавим літературним надбанням загальноукраїнської культури. Але для цього необхідно дотримуватися в лемківських творах якоїсь постійної фонетико-морфологічної системи. Бо хоч лемківського правопису немає, але є певні фонетичні закономірності вимови звуків в словах, які необхідно послідовно відтворювати на письмі, щоби вірно передавати фонетичні особливості лемківського говору (Желем, 1965).

У своєму дописі І. Желем навів список із 7 фонетико-морфологічних прикмет лемківського говору, які могли б слугувати основою для унормування правопису. Вочевидь, маючи досвід письменницької діяльності на базі кодифікованої української літературної мови, він був переконаний, що закріплення інтердіалектної норми для лемківського говору могло б посприяти становленню регіональної лемківської літератури як складової української літератури. Ярослав Мерена запропонував публікувати у тижневику рекомендації щодо правопису: „підпяти на «Лемківскы сторинки» мали куток – «як пишеме» […] «нещасліва» ци «нещаслива», «здрава» ци «здорова», «уж» ци «юж»" (Мерена, 1965), які могли б служити орієнтирами для дописувачів з Лемківщини та заохочували б до створення текстів на базі рідного діалекту.

Тривалу дискусію завершила підсумкова редакційна стаття, де було виділено ключові позиції:

> 1) Лемківська мова є одним з діалектів української мови, конкретніше – належить до південно-західної групи говорів української мови;
> 2) Лемківський діалект має ряд спільних рис, які відрізняють його від інших українських діалектів, але одночасно має ряд говірок, які значно відрізняються одна від одної;
> 3) У лемківському діалекті немає правопису і загальної мовної норми.
>
> […] Будь-які спроби дотримуватись якихось нормативів при редагуванні Лемківської сторінки були б невдалими тенденціями творити

> правописні норми. Редактор, який би це робив, неминуче віддавав би перевагу якійсь одній найбільш розповсюдженій говірці, що відразу викликало б протести прихильників інших говірок (Підсумки дискусії, 1965).

Редакція визнала, що допустилася помилки, публікуючи тексти, де одні й ті ж слова автор написав по-різному. Було сформульовано вимоги до дописувачів: послідовно дотримуватися єдиних засад у записі слів літерами українського алфавіту, у випадку відсутності в говірці слів на позначення нових реалій – уживати відповідник з української літературної мови, а не польське слово, записане кириличною абеткою (див. Підсумки дискусії, 1965). Така редакційна політика визначила принцип розширення лексичних засобів наддіалектного лемківського літературного койне через взаємодію з літературним стандартом української мови, а не шляхом хаотичного запозичання з контактної польської мови.

Це було важливим кроком у нормалізації олітературеного інтердіалектного варіанта лемківського говору. Хоча формально редактори „Лемківскої сторінки" не повинні були виконувати ролі нормотворчої інституції, їм доводилося визначати правописні засади для публікації текстів. До прикладу, необхідно було сформувати позицію щодо використання графеми *ы*, відсутньої в абетці української літературної мови, але необхідної для передачі відповідної фонеми, що є одною з диференційних прикмет лемківських говірок (див. Гнатюк, 2009). На початку 70-х рр. XX ст. низка дописувачів (Михайло Дзіндзьо, Іван Головчак) обґрунтувала доречність використовувати під час видання лемківських текстів графему *ы*, тож у 1973 р. редактор Михайло Дзвінка запровадив таку практику на ЛС. Ще раніше з Академією Наук УРСР було узгоджено використання графеми *ы* при фіксації текстів лемківського фольклору (Стефановський, 1965, с. 5). Коли майже через 20 років це питання знову актуалізувалося у лемківській спільноті, Василь Колодійчик наголосив на позитивному досвіді НС: „друкуючи букву ы «Лемківска сторінка» стала набагато ближчою до читача-лемка, сталаріднішою, дійсно лемківською" (Колодійчик, 1994), а проф. Мар'ян Демський аргументовано довів, що вилучення літери *ы* з практичної норми олітературеного варіанта лемківського говору призвело б до „руйнування фонетичних особливостей лемківської говірки, для збереження яких за відсутності території її побутування й була покликана до життя «Лемківска сторінка»" (Демський, 1994).

Можна ствердити, що адаптація графічної системи до особливостей діалектної мови набуває особливої актуальності в контексті олітературювання діалекту, адже графіка виконує тут символічну та ідентифікаційну функцію, якою, до прикладу, наділяють лемки-діалектоносії „тото бріхате

ы" (Горбаль, 2005). У стандартизованих формах лемківського діалекту виразна символічна функція належить також українській графемі *ї*, яка вживається відповідно до норм літературної мови: *партії*, *українского* (НС, № 389), *надії* (НС, № 1642), *розмаїти*, *делегації* (НС, № 418), однак інколи під впливом давнішої правописної традиції чи інтерференції польської мови замінюється графемою ***і***: *секції* та *секціі* (НС, № 389), *своїй* та *свої* (НС, № 1642). Зазначимо, що при кодифікації „лемківского языка" у Польщі літеру *ї* не було включено до його алфавіту, що може свідчити про прагнення кодифікаторів якнайбільше віддалитися від стандартів української мови (див. Chomiak & Fontański, 2004, с. 14). У правописній нормі української літературної мови існує апостроф, неалфавітний графічний знак для позначення роздільності вимови *я*, *ю*, *є*, *ї* та попереднього твердого приголосного. Проаналізований матеріал свідчить, що в олітературеному варіанті лемківського говору апостроф уживається спорадично: *гочів'яни* (НС, № 1540), *п'єса* (НС, № 462), *подвір'я* (НС, № 1537), *пам'ятам* (НС, № 1646), також і у словоформах, які не притаманні українській літературній мові: *м'я* (НС, № 16), однак на ЛС немає послідовного дотримання української правописної норми: *обовязків* (НС, № 1642), *необєктивно* (НС, № 1646). Повернення до активного ужитку української літери **ґ** документуємо у публікаціях ЛС починаючи з 1980 р.: *ґазда*, *ґлєба* (НС, № 1540), *Ґорлиці* (НС, № 1651), *Драґан*, *лятровым* (НС, № 1674).

Зауважимо, що при спробах олітературювання діалекту може оприявнитися конфлікт між діалектною нормою та нормою літературної мови, що особливо виразно проявляється на рівні орфоепії та орфографії. У писемному мовленні авторові доводиться обирати між відтворенням фонетичних особливостей власного говору, а отже, застосуванням ненормативного правопису, або ж дотриманням правописних норм літературної мови, що призводить до нівелювання регіональних мовних особливостей. Тому навіть у текстах одного автора фіксуємо подекуди два варіанти написання – нормативний та фонетичний: *світлиці*, *сьвітлици* (НС, № 160), *дитинство*, *дітиньство*, *традицію*, *традицийна* (НС, № 1642), *шковы*, *школі* (НС, № 1537). Досвід лемківських літераторів підтверджує спостереження Івана Ковалика: „У ході засвоєння літературних норм носієм діалектного мовлення має місце не субституція, а адституція, тобто прилягання величин літературної мови до паралельних діалектних одиниць" (Ковалик, 1977, с. 103).

Лемківські літератори, відчуваючи власну відповідальність за збереження та розвиток рідної бесіди, активно формували олітературений варіант, максимально наближений до діалектного мовлення. Завдяки використанню найбільш поширених елементів, характерних для більшості

регіонів Лемківщини, відбувалося вироблення наддіалектної квазілітературної норми, автори переймали одне від одного вдалі мовні знахідки та форми, інновації, що також сприяло уніфікації та закріпленню норми в художніх та публіцистичних текстах. Як влучно зауважив Михайло Лесів, „твори лемківських письменників належать до того типу діалектизованих творів, в яких діалект становить собою в принципі єдину мовну систему. В них можна знайти всі найбільш характерні лемківські мовні прикмети, як фонетичні, морфологічні, так і словникові» (Лесів, 1965, с. 14). До прикладу, у текстах, опублікованих на ЛС, засвідчено відтворення численних фонетичних особливостей лемківського говору, що не узгоджується з нормами української літературної мови, зокрема:

– збереження голосного заднього ряду високого піднесення [ы] після *г*, *к*, *х*: *ногы* (НС, № 1652) *сокыркы* (НС, № 1501), *хыбаль* (НС, № 1512), та *ж*, *ч*, *ш: жытя* (НС, № 1512), *мурянчыско* (НС, № 1537), *вшыткых* (НС, № 1512);
– збереження *и* на початку слів: *инши* (НС, № 438), *ищы* (НС, № 1646), *ит* (НС, № 1649);
– ствердіння кінцевих приголосних: *кін* (НС, № 1537), *місяц* (НС, № 1505), *нескінченіст* (НС, № 1537), *молодіст* (НС, № 1505), *зят* (НС, № 1321);
– твердість приголосних [з], [с], [ц] перед [к]: *близкій*, *бортнянске* (НС, № 1537), *козацки* (НС, № 417);
– палаталізація [н] перед -ств-, -ск-: *критиканьство* (НС, № 1647), *пияньство* (НС, № 1646), *гданьского* (НС, № 419);
– пом'якшена вимова [к]: *цукєркы* (НС, № 1642), *такє* (НС, № 417);
– відсутність подвоєння приголосних: *приміщыня* (НС, № 1496), *походжыня* (НС, № 1651), *населеня* (НС, № 420), *поколіня* (НС, № 462), *організуваня* (НС, № 1647);
– дорсально-палатальна вимова приголосних [с´], [з´] [дз´], [ц´], що передається за допомогою м'якого знака: *сьвята*, *сьніг*, *сьпівати*, *зьвізд* (НС, № 1642), *дзьвіздаря* (НС, № 1591), *цьвакамы* (НС, № 1540);
– сполучення *шт* на місці нормативного *щ*: *што*, *штоси*, *нештоденну* (НС, № 1642);
– поява епентетичного [*л*] у формах: *ставляме* (НС, № 1642), *переступляме* (НС, № 1537), *выступлят* (НС, № 1652);
– відсутність протетичних [*в*], [*г*]: *оген* (НС, № 2209), *угель* (НС, № 420), *уця* (НС, № 1646), *уличка* (НС, № 2209);
– сполучення *дж* на місці праслов'янського *dj: *меджа* (НС, № 1646), *меджє* (НС, № 1361);
– рефлекси *тырт тылт* на місці давніх сполучень *trъt *tlъt: *бырва* (НС, № 1497), *хырбет* (НС, № 1547), *гыртан* (НС, № 1361).

Отже, правописні засади ЛС відображали наявність у лемківському говорі набору типових фонетичних рис, що мають системний і стабілізований характер, та використовуються для фонетичної асиміляції запозичень та вкраплень з української літературної мови. В олітературеному варіанті лемківського говору спостерігаємо явище фонетичної діалектизації елементів української літературної мови, що може бути пояснено як намаганнями діалектоносіїв передати специфічні фонетичні особливості мовлення лемків, так і свідомим застосуванням фонетичної адаптації літературномовних форм до діалектної системи. У публікаціях ЛС фіксуємо лексичні одиниці української літературної мови, які набули діалектних фонетичних рис: *завдякы*, *змогы* (НС, № 1642), *гуртожыток* (НС, № 1237), *населеня*, *участ* (НС, № 389), *приміщыня* (НС, № 1496), *загоіня* (НС, № 1651), *родючіст* (НС, № 1364).

Лемківські автори, які працювали над олітературюванням рідного говору, усвідомлювали його комплементарну функцію щодо української літературної мови і вбачали основне призначення олітературеного діалекту у відтворенні регіональної мовно-культурної специфіки. У текстах, опублікованих на ЛС, фіксуємо приклади питомо лемківської лексики, до якої Януш Ріґер зараховує вирази, „котрі не функціюють у сусідніх українських говірках" (Rieger, 1995, с. 22):

– назви страв: *бобалькы* 'галушки з вівсяного борошна', *кєселиця* 'страва з вівсяного борошна, що готується на хлібному квасі' (НС, № 1642), *мериндзя* 'полуденок' (НС, № 1538), *замішка* 'густа страва з борошна, звареного на воді' (НС, № 1589);
– назви одягу та взуття: *скірні* 'чоботи' (НС, № 417), *чуга* 'чоловічий верхній одяг', *ногавкы* 'полотняні штани' (НС, № 1589), *опліча* 'жіноча сорочка', *викоти* 'жіночий накладний комірець', *кабат в фалдики* 'плісована спідниця' (НС, № 647);
– назви предметів побуту: *вжица* 'ложка' (НС, № 417), *млинец* 'жорна' (НС, № 1642), *виглядец* 'віконце' (НС, № 542);
– обрядова лексика: *Велия* 'Свят-вечір' (НС, № 1642), *полазник* 'обрядовий хлібець на Різдво' (НС, № 1538), *віншуванка* (НС, № 1591) 'віршоване різдвяне побажання'.

Зазначимо, що лемківське літературномовне койне, створене завдяки цілеспрямованим зусиллям літераторів із середовища ЛС, містило, поряд із основним говірковим компонентом, також компоненти попередніх літературномовних традицій, зокрема західноукраїнського варіанта української літературної мови, нові запозичення, індивідуальну слово- та формотворчість тощо (див. Костяк, б.р., сс. 258–260).

Ретроспективний огляд публікацій на ЛС (1956–1999 рр.) дає змогу помітити поступову стандартизацію ідіолекту авторів публіцистичних

та художніх текстів, використання ідентичних орфографічних та правописних норм. Вочевидь цю практичну норму „«літературной» лемківской бесіды" (вислів Т. Кузяка цитуємо за Мадзелян, 2000, с. 190) переймали й читачі „Лемківскої сторінки", особливо молодше покоління лемків, що засвоювало говір в умовах дисперсного проживання спільноти. Ця норма була орієнтиром для написання листів до редакції ЛС. Окрім цього, на шпальтах ЛС друкували подяки, привітання, оголошення, некрологи, мемуари, написані олітературеним лемківським говором. Про відповідальне ставлення до норми свідчить той факт, що у випадку мовних помилок у наступному номері часопис друкував коректуру з ремаркою: *За помилку сердечно перепрошуємо автора і читачів* (НС, № 1449). Із часом „Лемківска сторінка" стала майданчиком для формування літературномовного наддіалектного койне через поетичні, прозові та публіцистичні тексти, що поєднували типово лемківські діалектні прикмети з диференційними ознаками української мови. Завдяки ЛС отримали змогу публікувати свої тексти на базі діалектномовних варіантів також лемки, що проживали на території СРСР, де публікація текстів, які не відповідали нормам літературної мови, була неможливою: І. Желем, М. Дзіндзьо, І. Головчак, Василь Хомик. Визначально, що усі ці автори володіли українською літературною мовою, котра чинила вплив на формування їх художньої мови у взаємодії з лемківським говором. З огляду на поєднання локальної лемківської ідентичності з національною українською діалектоносії перебували в ситуації диглосії, що передбачала перемикання кодів між загальнонаціональною літературною мовою та матірною говіркою. На шпальтах ЛС з'являлися також тексти, написані літературною українською мовою із діалектними лемківськими вкрапленнями, що було продовженням літературної практики, яка існувала в Галичині у міжвоєнний період.

Загалом ступінь олітературення, тобто художнього опрацювання діалекту, залежав від освітнього та професійного рівня автора: творці наївної літератури утримували сильніший зв'язок із локальними говірками та черпали мовні засоби з поетичного інтердіалекту, зокрема мови пісенного фольклору, проте навіть у самодіяльних текстах спостерігаємо впливи літературних мов. Освічені літератори прагнули до певної мовної стабілізації та уніфікації, докладаючи зусиль до формування практичної норми та стилістичного збагачення олітературеного говору. За висловом Володислава Грабана, один із постійних авторів ЛС Теодор Кузяк (творчі псевдоніми – Ю. Бортнянский, Гриц Быбель, Нестер Чепіга) послуговувався у своїх текстах „językiem środkowej Łemkowszczyzny – najbardziej «czytelnym» dla wszystkich Łemków" (Грабан, АЛА), „чудовом бесідом середньой Лемківщыны" (див. Грабан, 1999, с. 7). 2008 року Т. Кузяк, відповідаючи на запитання анкети щодо дотримання правописної норми,

зафіксованої в *Граматиці лемківского языка* М. Хомяк і Г. Фонтанського, зазначав: „Nie ma takiego języka, jest tylko gwara" (Кузяк, АЛА), однак вбачав за доцільне упорядкування діалектної норми і високо оцінював редакційну діяльність відповідального секретаря „Нашого слова" Анатоля Кобеляка, уродженця с. Крампна на Лемківщині. Олітературювання лемківського говору схвально сприймали читачі: „Яким соковитим щирим лемківським діалектом пише свої дописи Семан Мадзелян, хоч і його мова вже дещо олітературнена" (НС, № 1930). На зламі XX та XXI ст. твори найпопулярніших лемківських авторів – Миколая Буряка (1903–1986), Володислава Грабана (1955 р.н.), Якова Дудри (1894–1974), Теодора Кузяка (1926–2010), Семана Мадзеляна (1922–2014), Павла Стефанівського (1932–2021) – були видані у Польщі окремими збірками, що підсумувало багаторічну традицію „Лемківскої сторінки".

Можемо констатувати, що лемківська мовно-культурна спільнота перебуваючи у загроженому стані в повоєнній Польщі докладала максимальних зусиль для протидії асиміляції через збереження і поширення свого самобутнього говору усіма доступними способами. Взаємодія з УСКТ та його тижневиком „Наше слово" забезпечувала можливості для комунікації рідною бесідою поміж членами лемківської спільноти, підтримку їх спільної регіональної ідентичності. „Лемківска сторінка" знайомила із творчим доробком самодіяльних та професійних лемківських авторів, створила умови для відродження регіональної лемківської літератури у взаємодії з українською літературою, координації зусиль зі створення літературномовного діалектного койне з усталеною практичною нормою, зафіксованою в художніх та публіцистичних текстах, які поширювалися завдяки періодичному виданню і які відповідно використовували лемки в Польщі та за кордоном як взірець для наслідування. Завдяки „Лемківскій сторінці" тижневика „Наше слово" лемківським літераторам вдалося забезпечити тяглість власного літературномовного процесу, розпочатого у Галичині у міжвоєнне двадцятиліття.

Бібліографія

Джерела

Грабан, В. (1999). Країна зеленого світла. В Т. Кузяк, *Давно, то былы часы…* Наша Загорода.

Transliteracja: Hraban, V. (1999). Kraina zelenoho svitla. V T. Kuziak, *Davno, to były chasy…* Nasha Zahoroda.

Мадзелян, С. (2000). *Смак долі.* Наша Загорода.

Transliteracja: Madzelian, S. (2000). *Smak doli*. Nasha Zahoroda.

НС – Наше слово. (1956–1999), *1–2209*.
Transliteracja: Nashe slovo. (1956–1999), *1–2209*.

АЛА – Анкетування лемківських авторів. Приватний архів Наталії Костяк.
Transliteracja: Anketuvannia lemkivskykh avtoriv. Pryvatnyi arkhiv Natalii Kostyak.

Періодичні видання

Братя лемкове! (1957, червень 23). *Наше слово*, *25*(45), 5.
Transliteracja: Bratia lemkove! (1957, cherven 23). *Nashe slovo*, *25*(45), 5.

Буряк, М. (1965, серпень 22). Дещо про лемківскій діалект. *Наше слово*, *34*(471), 5.
Transliteracja: Buriak, M. (1965, serpen 22). Deshcho pro lemkivskii dialekt. *Nashe slovo*, *34*(471), 5.

Герета, О. (1965, липень 18). Під враженням „Лемківської сторінки". *Наше слово*, *29*(466), 5.
Transliteracja: Hereta, O. (1965, lypen 18). Pid vrazhenniam „Lemkivskoi storinky". *Nashe slovo*, *29*(466), 5.

Горбаль, М. (2005, березень 13). Іщи раз о бріхатім "ы". *Наше слово*, *5*.
Transliteracja: Horbal, M. (2005, berezen 13) Ishchy raz o brikhatim "ы". *Nashe slovo*, *5*.

До наших Читачів. (1934, січень 1). *Наш Лемко*, *2.*
Transliteracja: Do nashykh Chytachiv. (1934, sichen 1). *Nash Lemko*, *2*.

Демський, М. (1994, липень 17). Голос мовознавця. *Наше слово*, *29*(1930), *5*.
Transliteracja: Demskyi, M. (1994, lypen 17). Holos movoznavtsia. *Nashe slovo*, *29*(1930), 5.

Желем, І. (1965, жовтень 10). Про правопис „Лемківскої сторінки". *Наше слово*, *41*(478), 5.
Transliteracja: Zhelem, I. (1965, zhovten 10). Pro pravopys „Lemkivskoi storinky". *Nashe slovo*, *41*(478), 5.

Зволінський, Я. (1956, червень 23). Покажме всім лемківску культуру. *Наше слово*, *25*(45), 5.
Transliteracja: Zvolinskyi, Ya. (1956, cherven 23). Pokazhme vsim lemkivsku kulturu. *Nashe slovo*, *25*(45), 5.

Колодійчик, В. (1994, липень 10). Збережімо прийдешнім поколінням лемківський діалект. Ч. 1. *Наше слово*, *28*(1929), 5.
Transliteracja: Kolodiichyk, V. (1994, lypen 10) Zberezhimo pryideshnim pokolinniam lemkivskyi dialekt. Ch. 1. *Nashe slovo*, *28*(1929), 5.

Колодійчик, В. (1994, липень 17) Збережімо прийдешнім поколінням лемківський діалект. Ч. 2. *Наше слово*, *29*(1930), 5.
Transliteracja: Kolodiichyk, V. (1994, lypen 17) Zberezhimo pryideshnim pokolinniam lemkivskyi dialekt. Ch. 2 *Nashe slovo*, *29*(1930), 5.

Лесів, М. (1965). Лемківська говірка в художній літературі. *Наша культура*, *1*, 13–15.

Transliteracja: Lesiv, M. (1965). Lemkivska hovirka v khudozhnii literaturi. *Nasha kultura*, *1*, 13–15.

Мерена, Я. (1965, жовтень 3). Што ся ліпше оплатит? *Наше слово*, *40*(477), 5.

Transliteracja: Merena. Ya (1965, zhovten 3). Shto sia lipshe oplatyt? *Nashe slovo*, *40*(477), 5.

Підсумки дискусії. (1965, жовтень 17). *Наше слово*, *42*(479), 5.

Transliteracja: Pidsumky dyskusii. (1965, zhovten 17). *Nashe slovo*, *42*(479), 5.

Пецух, Г. (1956, листопад 11). І лемки мают голос. *Наше слово*, *13*, 6.

Transliteracja: Petsukh, H. (1956, lystopad 11). I lemky maiut holos. *Nashe slovo*, *13*, 6

Стефановскій, П. (1959, вересень 20). Чи поправляти лемківски дописи. *Наше слово*, *38*(162), 5.

Transliteracja: Stefanovskii, P. (1959, veresen 20) Chy popravliaty lemkivsky dopysy. *Nashe slovo*, *38*(162), 5.

Стефановський, П. (1965, жовтень 10). Дбайме о памятки культури. *Наше слово*, *41*(478), 5.

Transliteracja: Stefanovskyi, P. (1965, zhovten 10). Dbaime o pamiatky kultury. *Nashe slovo*, *41*(478), 5.

Фуджак, В. (1957, серпень 11). Дики земли ожиют. *Наше слово*, *5*.

Transliteracja: Fudzhak, V. (1957, serpen 11). Dyky zemly ozhyiut. *Nashe slovo*, *5*.

Хиляк, О., & Полянський, Я. (1965, жовтень 10). „Наше Слово" в дискусії". *Наше слово*, *41*(478), 5.

Transliteracja: Khyliak, O., Polianskyi Ya. (1965, zhovten 10). „Nashe Slovo" v dyskusii". *Nashe slovo*, *41*(478), 5.

Што каждый Лемко мусит знати о собі. (1934, лютий 22). *Лемко*, *1–2*, https://archive.org/details/jbc.bj.uj.edu.pl.0001_NDIGCZAS039103_106411297/mode/2up?view=theater

Transliteracja: Shto kazhdыi Lemko musyt znaty o sobi. (1934, liutyi 22). *Lemko*, *1–2*, https://archive.org/details/jbc.bj.uj.edu.pl.0001_NDIGCZAS039103_106411297/mode/2up?view=theater

Література

Ковалик, І. (1977). Взаємодія української літературної мови і територіальних діалектів у іменниковому словотворі. В М. Жовтобрюх (Ред.), *Українська літературна мова в її взаємодії з територіальними діалектами* (сс. 96–107). Наукова думка.

Transliteracja: Kovalyk, I. (1977) Vzaiemodiia ukrainskoi literaturnoi movy i terytorialnykh dialektiv u imennykovomu slovotvori. M. Zhovtobriukh (Red.), *Ukrainska literaturna mova v yii vzaiemodii z terytorialnymy dialektamy* (ss. 96–107). Naukova dumka.

Лемко. (1933). *Лемківська проблєма.* Діло.

Transliteracja: Lemko. (1933). *Lemkivska probliema.* Dilo.

Гнатюк, М. (2009). Реалізація фонеми /ы/ в північнолемківських переселенських говірках. Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті. *Studia methodologica*, *27*, 66–70.

Transliteracja: Hnatiuk, M. (2009) Realizatsiia fonemy /ы/ v pivnichnolemkivskykh pereselenskykh hovirkakh. Lemkivskyi dialekt u zahalnoukrainskomu konteksti. *Studia methodologica*, *27*, 66–70.

Костяк, Н. (б.р.). Особливості формування лексичного складу літературного варіанта лемківського говору. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, *3*, 253–269.

Transliteracja: Kostyak, N. (b.r.). Osoblyvosti formuvannia leksychnoho skladu literaturnoho varianta lemkivskoho hovoru. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, *3*, 253–269.

Парначова, Н. (2014). Тижневик „Наше слово" як джерело вивчення суспільно-політичного життя українців у Польщі в 50-х рр. XX ст. *Чорноморський літопис*, 120–125.

Transliteracja: Parnachova, N. (2014). Tyzhnevyk „Nashe slovo" yak dzherelo vyvchennia suspilno-politychnoho zhyttia ukraintsiv u Polshchi v 50-kh rr. 20 st. *Chornomorskyi litopys*, 120–125.

Szulc, A. (1984). *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego.* PWN.

Chomiak, M., & Fontański, H. (2004). *Граматыка лемківского языка. Gramatyka języka łemkowskiego*. Rutenika.

Drozd, R., & Halczak, B. (2010). *Dzieje Ukraińców w Polsce w latach 1921–1989.* Wydawnictwo MAjUS.

Rieger, J. (1995). *Słownictwo i nazewnictwo łemkowskie.* Wydawnictwo Naukowe Semper.

Mironowicz, E. (2007). Problem łemkowski w polityce władz PRL. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, 249–258.

Moklak, J. (2007). Fenomen tożsamości Łemków – uwarunkowania historyczne. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, 79–87.

Nabywaniec, S. (b.r.). Łemkowie na Ziemiach Odzyskanych. Życie kościelne i religijne. *Łemkowie, Bojkowie, Rusini – historia, współczesność, kultura materialna i duchowa*, *3*, 135–151.

Specificity of the Formation and Standardisation of an Interdialectal Literary Variety in the Texts of Lemko Authors in Poland in the Second Half of the 20th Century

This chapter explores the development of an interdialectal literary variant of the Lemko dialect in Poland during the second half of the 20th century. The Lemko vernacular community, traumatised by deportations and dispersion, felt a pressing need to establish a body of texts that would sustain and nurture its ethnolect, elaborating and promoting a standardised, supra-dialectal norm. While naive writing tended to reflect the intuitive use of dialect characteristic of Lemko folklore, authors of publicistic and fictional works engaged more consciously in selecting linguistic elements to shape a „literary Lemko language". These authors aimed to align with norms developed in collaboration with editors of the publications in which these texts appeared. The weekly newspaper *Nashe Slovo*, and especially its „Lemko Page" section established in Warsaw in 1956, played a pivotal role in this standardisation process.

Keywords: speech community, cultural and linguistic self-identification, Lemko dialect, literary adaptation of dialects, textual interdialectal norm, naive literature.